

Az írás bölcsőjénél

dr. Zakar András. (Budapest.)

Mindjárt le kell szögeznünk, hogy nem a rovás- és képirás eredetéről van szó. Ezek kialakulásának története évszázazernyi messze ség homályában vész el. Azt keressük, hogy hol alakult ki az írás abban az értelemben, ahogyan ma ezt a szót használjuk. Más szóval: hogyan alakult ki a rovásból, képirásból az ékirás és ezzel kapcsolatban hogyan alakultak ki a fogalomra utaló képek sorozatából a beszélt nyelv szavainak, szótagjainak hangértékeit jelölő ékirás-jelek, illetve jelkomplexumok, melyekből azután később a hangzók jeleifejlődtek ki.

Ezt a lépést - jelenlegi tudásunk szerint - a Tigris és az Eufrátesz között ötezer évvel ezelőtt az a nép tette meg, melyet a később felemelkedő babiloni irodalomban sumérok-ként emlegettek, ők viszont önmagukat "az ország népének", vagyis "Mada-er (ur)"nak, az országot "Nemes-föld"-nek, azaz "Ki-engir"-nek nevezték.

WOOLLEY angol régész, aki Úr városát Mezopotámiában 1922-1929 között teljesen feltárta, a sumér főváros alsóbb rétegeiben a sumér korszak előtti évezredekben is állandóan letelepedett lakosság nyomaira bukkant (festett kerámia, anya-isten szobrocskák, rézedények stb.) Más környékbeli területek (El-Obeid, Eridu, Kis stb.) folytatott kutatások hasonló jellegű leleteket hoztak felszínre. K.e.3500 körül kezdődik Sumér előtörténete, 300 körül pedig az úri vízözön hordalékrétegei fölött megjelennek az Úr I. történelmi dinasztia emlékei: nyakék, pecsétképírásos (piktografikus) táblák stb.

"Az első dinasztia megalapításával Úr-ban olyan korszak zárul le melynek időtartalmát az évek ezreivel kell számolni." - írja WOOLLEY. Az egyiptomiak történelmük legkorábbi kezdeteit Ménesre vezetik vissza, aki 3300 körül egyesítette a sumér és egyiptomi királyságot. Sumérban viszont az első királysírok 3500 körüli időkből származnak. Egyiptomban 3300 előtt "sötétség" volt a művelődés terén. A régészeti felfedezések ezt a tényt megerősítették. A sumér királysírokban réggi, ha nem már egy abban az időben széthulló művelődési kör emlékeit találjuk. Semmi sem áll itt meg a kísérletezés fölött. Ellenkezőleg, a művészet már alá van vetve a szokásnak - mondja WOOLLEY - annyira, hogy olyan tárgyak, melyek egymástól bizonyít-

hatóan évszázadokra távol vannak időben, nem különböztethetők meg egymástól. A technika is kifejlődött, különösen a fém-megmunkálása, mely csak évszázados tapasztalaton épülhet fel. Az egyiptomiak - még kultúrájuk virágkorában sem - állítottak elő olyan kiváló fegyvereket, szerszámokat, mint pl. a horonnyal ellátott fejszék és a fokosok a korai sumérok idejéből. A sumérok a fazekaskorongot is használták és pedig már régen, meg mielőtt azt az ó-egyiptomi birodalomba bevitték volna. Ménes idejében a műveltség színvonal a Mezopotámiában sokkal magasabb volt, mint Egyiptomban. Abban az időben a sumérok már "belső" műveltséggel rendelkeztek az egyiptomiak viszont idegen kultúrákat vettek mintaképül.

WOOLLEY szellemes "jellemrajzát" egyesek talán túlzottan idealizálónak tekintik. Tény azonban, hogy már 3500-tól kezdve templomépületek emelésével kezdetét vette a csodálatraméltó építészeti alkotások sorozata. Ezeket követik az első öntözőberendezések, a csatorna-rendszerek, megművelt földek, virágzó kertek, majd az első képirásos emlékek, színes falburkolatok, festmények, domborművek, szobrok, pecséthengerek, zeneszerszámok, fém- és üvegekohászati emlékek. A kupola, az ív és boltozat a sumér kultúra öröksége a földön, éppúgy, mint a képirásból 2600 körül kifejlődött ékírás, mely most már alkalmassá vált a beszélt nyelv rögzítésére s a gondolat lejegyzésére. Így érthető, hogy széles területen a diplomáciai levelezés, az irodalom, költészet és teológia nyelve sokáig a sumér maradt hosszú évszázadokon át.

A sumér művelődés jellege különleges figyelmet érdemel. Érett, kiegyensúlyozott, táglátókörű, mely emberséges volt. Emberi gyarlóság, szenvedély, hatalomvágy akkor is, ott is rombolt, de ugyanakkor az emberiség, bizonyos mértékig testvériesség társadalmának határozott képe bontakozik ki a sumér írásos emlékekből, mint a "dingir"-ek, isteni jelenségek hatásának eredménye.

A sumérok a világot a lét ősforrásától származtatták, aki az emberi sors irányítója, a jó jutalmazója, a gonosz büntetője egy személyben. Ez a nép jegyezte agyagtáblácskákra a teremtés és vízözön történetét, amelyek tele vannak emberi melegséggel és amely átélés hamvas őszinteségével. Ezek az adottságok éles ellentétben állnak a későbbi korok népeinek szövegváltoztatásaival. Sumérok irtak az első tanítókölteményeket és a rosszat kívánás, átkozódás nélküli szoltárokat. Törvényeik emberségesebbek, mint a később belőlük kifejlesztett Hamurabi-féle törvények. Az Urnammu-féle törvénytár egyik tétele pl így szól: "Ha egy ember a

másik ember lábát (véletlenül) szerszámmal levágja, 10 ginezűst fizessen." Ezzel szemben Hamurabi és a mózesi törvényekben a faji megkülönböztetés és a "szemet szemért, fogat fogért" elve érvényesül. "Sumérban a költők teljes alkotóerejüket mindvégig megőrizték. Műveikben nem figyelhető meg fejlődés, sem csúcspont, sem hanyatlás. Egyformán magas színvonalúak." - írja ZAMAROVSKY.

A sumér művészet és kezűművészet majdnem azonos. Irodalmuk természetes vonása, hogy a szépet, harmónikus hatáson és tagoltságában is a teljesség élményét adva fejezi ki, minden szándékoltság látszata nélkül. "A művészek névtelenségbe burkolóztak. Nem ismerjük egy szerző vagy iskola nevét sem. Mégis művészet és kezűművészet egyaránt közmegebecsülésben részesült. Írásos feljegyzéseiből tudjuk nézetüket, miszerint "a ország kormányzat élén kell járniok", mert ezeket és a kezűművészeket Istent-áldott embereknek tekintették, akiknek a tehetséget a bölcsesség Istene ajándékozta. Az apa kezűműves szerszámait legfőbbször fiának hagyta örökül. Amikor a későbbi időkben az asszír királyok a meghódított városok es tajak nepeességét politikai okokból áttelepítették, először kezűműveseiket hurcolták számkivetésbe, hogy a meghódított terület újrafelépítését lehetetlenné tegyék vagy nehezítsék" - írja LIANE JACOB ROST.

A sumér társadalom jól szervezett és tagozott társadalom volt. Szabad földművesek, helyi iparosok városállamaiból fokozatosan épült fel az államszervezet, amely épp úgy gondoskodott a nagy földterületek megműveléséről, mint a közlekedés, kereskedelem, honvédelem és vallásügy szükségleteinek a kielégítéséről, a bíráskozás és az államigazgatás feladatainak zavartalan intézéséről. A földbirtokosok földjeinek megmunkálását a földművesek agyagtáblákra jegyzett szerződések értelmében meghatározott díjazásért, illetőleg terményrészesedésért vállalták. Az ún. keleti despotizmus az általános bevezetett rabszolgamunkára épült kizsákmányolás. Sumérban idegen hatásra csak akkor kezdett kialakulni, mikor az akkadi Szargon a 24. században az országot elfoglalta. Az északra elnyomuló semita uralkodók birodalmának felépítése már változott. Az istent többé nem az ország tulajdonosa és a király sem a helytartó. Az uralkodó most maga élvezte az Istennek kijáró tiszteletet. Az akkad király, mint az első "világuralkodó" a történelemben, az általa kinevezett tisztviselőkkel kormányozta az országot. Írja a már említett LIANE JACOB ROST művészettörténész.

A sumér művelődés kiemelkedő eredményeire való hivatkozás megadja a kérdésre a választ: miért épp ennek a kultúrának a keretében született meg az írás?

A sumér nép nem fizikai erőszak hódításaiban látta hivatásának a célját. Belső világának gazdagságát akarta sokszerűen kifejezni. Meg akarta értetni magát másokkal ésközölni akarta tudását s műveltségét távolabb vidékek lakóival. Ezért szüksége volt írásra. Írásuk ismeretében pedig állíthatjuk, hogy beszédjük szépen tagolódó, mássalhangzó-torlódásokat kerülő, világos szerkezetű, zengzetes nyelv volt. Az írások, melyek gyökerei az ősi időkbe mélyülnek, hatalmas írás-tudományos munkát végeztek. Erről tanúskodnak a tagolt beszédírási agyagtáblák ezrei.

Hogy alkották meg a sumérok az írást? Magát a folyamatot a kiváló magyar sumérológus DÁVID ANTAL szellemesen vázolja Babel és Assur c. munkájában. A sumér írás - mondja - kezdetben a leírni szándékolt fogalomra emlékeztető képjelekkel, illetve ezek sorozatával indult. Így indultak az őket megelőző évezredekben az írás kísérletek, de mind abbamaradtak. A sumérok vitathatatlan érdeme, hogy a képirást a beszédnyelv szolgálatára alkalmassá tették, a fogalomírást szóírássá alakították át.

A száj képjele pl. a következő szóként olvasható: KA "száj", - GU(G) 'lárma', 'kiabálni', DU(G)'beszéd', 'beszélni', ENEM 'szó' SZU 'fog' stb. A fejlődés a megelőző fogalomírással szemben abban van, hogy a kérdéses jel most már nem azért olvasható KA-nak, DUG-nak, mert a 'száj', 'beszéd' stb. fogalomnak egyezményes jele, hanem azért jelenti a száját, beszédet, mert a jel hangértéke KA, DUG stb. amely hangkomplexumok a sumér emberben a száj, beszéd stb. képzetét keltették fel. Az egyes kellő jeleknek a fogalomtól való elválása és a fogalmat jelentő hangkomplexumokhoz való tapadása annál könnyebben történt meg, mert az írás akkorára a külső alak fejlődése során már elveszítette eredeti alakját és egyezményes vonaljegyekké vált.

Hogy a többértékű jelet hogyan akarta olvasatni, azt az író nem olvasásra szánt fogalomhatározókkal érte el, melyeket a meghatározandó jel elé vagy mögé helyezett. Pl. az élől álló DINGIR-"tündér" LU "ember", URU "város" jelek arra figyelmeztetik az olvasót, hogy a következő szó isteni jelenség, foglalkozásnév, városnév stb. A jel után álló határozók HU "madár", KA "ha" KI "hely". Érdekes, hogy a feltételes, esetleg bekövetkező jövő lehetőségét kifejező mondatot és a "HAL" jele vezeti be, amelynek olvasása: ha.

Amikor már a hasonló hangzású jelek eredeti jelentésükre való tekintet nélkül használhatók egymás mellett, a szóírás tulajdonképpen szótagírássá lett; a zárt szótagokat felbontották (pl. GIR helyett GI-IR-t írtak). Ezeket a szótagjeleket azután felhasználták arra, hogy a ragokat és a viszonzókat írják velük. A többértékű szójelek helyes olvasását így is tökéletesen lehetett biztosítani. Ha az író DU, GUB, GIN szóértékkel bíró ugyanezt a jelet pl. GUB-nak akarta olvasatni, a jel után odaírta az -UB szótagot, mint "fonetikus bővítmenyt".

A sumér írás fejlődése csúcspontján tehát az egyes jelek lehetnek: 1. szójelek (ideogramok), 2. fogalomhatározók (determinatívumok), 3. szótagjelek (ragok, képzők stb.), és 4. a szójelek fonetikus bővítmenyei (komplementumok).

A legjobb detektívregénynél is érdekesebb és mindnyájunkat érintő nagy kaland volt ezeknek a bonyolult jeleknek a megfejtése és az ennek nyomán előbukkanó nyelv természetének meghatározása.

1850-ben HINCKS állapította meg először, hogy ez az írás nem mezopotámiai sémi (akkád) nyelvből ered. 1853-ban RAWLINSON közölte már azt is, hogy a sumér ékírású szövegek szkítai nyelven vannak írva. Nyomukban OPPERT, A. H. SAYCE, F. LENORMANT a sumért az ural-altáji nyelvcsaládba sorolja azzal rokonítja.

ZSIRAI MIKLÓS 1937-ben leszögezte, hogy "ha a nyelvrokonság kérdésében fontos bizonyítékként értékeljük a szóképzési egyezéseket, akkor kétszeres, mondhatnók, perdöntő jelentőséget kell tulajdonítanunk az alaktani egyezéseknek". A sumér nyelv kutatása is ennek az alapelvnek megfelelően kezdődött el és folytatódott a nyelv szerkezeti és szótári anyag vizsgálatával avégből, hogy annak nyelvrokonsági körét és fokát megállapítsák. Ebben a széleskörű nemzetközi munkában jelentős szerepet játszottak magyar nyelvészek. VARGA ZSIGMOND dr. előbb kolozsvári, majd debreceni egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémiának e tárgyban meghírdetett pályatételét a Fáy jutalommal megkoszorúzva nyerte el. Kibővített munkája 1942-ben jelent meg 428 oldalon "Ötezer év távolából" címen. A szerző háromrészes munkájában 150 oldalon teljes sumér nyelvtant is ad és igazolja a sumér nyelvnek az ural-altáji nyelvekkel (s ezeken belül főként a magyar nyelvvel) való nyelvszerkezeti rokonságát.

A magyar nyelvet ismerő és a sumér nyelv és műveltség iránt érdeklődő kutatók abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy a sumérral rokon szerkezetű magyar nyelv segítségével VARGA nyelvtan-

nával könnyebben be tudnak hatolni a sumér nyelv részleteinek ismeretébe is, mint akik más nyelveken megírt nyelvtanokat kénytelenek használni.

A sumér nyelv ugyanis éppúgy, mint a magyar, ragozó (agglutináló) nyelv, mely a mondatalkotás során főként a szóhozott ragokkal él (ugyanígy a finn és a török is). A ragok, jelek, képzők és a szabad morfémák közül az un. nyelvtani elemek - szemben a lexikális morfémákkal, azaz az un. szókészlettel - a grammatikai morfémák néven foglalhatók össze. Ezek a szerkezeti elemek sok esetben a hangtani megfeleléssel együtt, megtalálhatók mind a magyarban, mind a sumér nyelvben és ezért ez a két nyelv - néhány kivételtől eltekintve - azonos szerkezetű. Lásunk egy példát:

lát-ta-lak kert-e-d-ben.

Ezzel szemben a hangzóváltoztató (flektáló) nyelvek, mint az indogermán, sémi stb. nyelvek ugyanezt így szekesztk meg:

Ich habe dich in deinem Garten gesehen.

A különbség olyan jelentős, hogy a nyelvészek szerint több tizezer évnnyire kellene visszamennünk a múltba, hogy a két csoport esetleges közös forrására nézve nyilatkozhatassunk.

A már említettek kivül a sumér és a magyar nyelv szerkezeti hasonlóságát, rokonságát állítják újabban többek közt POEBEL (Grundzüge... 6. 1.) és DEIMEL (Sum. Gramm. 5. 1.) stb. mellett a legújabbak közül pl. a következők:

Sir LEONARD WOOLEY, Úr városának a feltárója véleménye az UNESCO védnökségében kiadott mű (History of Mankind Cultural and Scientific Development.) 635. oldalán: "...A sumér nyelv egyetlen volt az ősi Közép-Kelet nyelvei között ebben, hogy agglutináló; ebben a vonatkozásban ugyanahhoz a csoporthoz tartozott, mint a kínai (bár a kínai nyelvet analitikus szempontból "szigetelő"-nek jelölik meg) és a turkmén és az utóbbival rokon nyelvek, a finn és magyar..."

SAMUEL NOAH KRAMER: The Sumerians c. munkája 306. oldalán áll a szerző világos álláspontjának a lényege: "...Szerkezetében tehát a sumér nyelv nagyon hasonlít az olyan agglutináló nyelvekhez, mint a török, magyar és néhány kaukázusi nyelv..."

HARTMUT SCHMÖCKEL német sumérológus a "Das Land Sumer" c. munkájában (46. old.) fejti ki részletesen ugyanazon nevezet: "...A sumér nyelv felépítése szerint az agglutináló nyelvekhez

tartozik. Ez a típus, melyet Európában lényegében a finn és magyar Ázsiában a török nyelvek képviselnek, a változatlan és gyakran egy-szótagú gyököket hozzáfűggesztett ragokkal alakítja, melyek önmagukban nem szerepelnek..."

VOJTECH ZAMAROVSKY álláspontja a "Kezdetben volt Sumer" c. könyvének 154. oldalán: "...a sumér nyelv az un. agglutináló nyelvcsoporthoz tartozik, mint a magyar..."

WOLFRAM v. SODEN bécsi, ERNST KIRSTEN bonni, HERBERT LUDAT münsteri és HANS O. H. STANGE göttingai tanárok közös tanulmánya szerint a suméroknak "... a mi számunkra még elszigetelő, agglutináló, vagyis a szógyököket nem változtató nyelve felépítésében hasonlóságot mutat Dél-India drawida nyelveihez, de a turk nyelvekhez is..." (76. old.)

GEORGES ROUX "Ancient Iraq" c. művében így ír: "A sumér nyelv 'agglutinatív', ami azt jelenti, hogy gyökszavakból alakul, melyek nyelvi elemek hozzáadásával módosulnak vagy egymással kapcsolódnak. Mint ilyen ugyanolyan csoportba tartozik, mint több tájszóolás Magyarországtól Polinéziáig..." (76. old.)

A szovjet tudósok állásfoglalása eléggé kitűnik az 1968. évben tartott első nemzetközi közép-ázsiai szimpozium dusbai (Tadzsikisztán) üléseinek eredményeiből, melyek megerősítették a feltevést, hogy a magyar történetben az Irán területén élt vagy azon átvonult elemeknek sokkal nagyobb szerepe volt, mint azt eleddig sejtették.

Az ősi szkíta, szarmata, kusán, kazár stb. birodalmak területén előkerült emlékek és leletek komplex antropológiai, régészeti, nyelvészeti, őstörténeti, művészet- és vallástörténeti, fémműveségi, ötvösművészeti stb. vizsgálata jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy az ural-altáji népek körében végbement vándorlásokra és történeti, etnikai érintkezésekre vonatkozó ismereteink kibővíjenek. A sumérokról pedig tudjuk, hogy különbözőféle ellenséges támadások következtében nagy tömegben kerültek északra rabszolgaként, sorkatonaként, menekültekként...

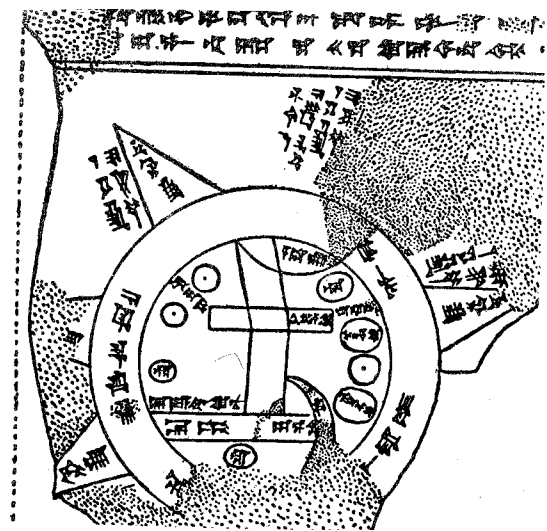
Magyar kutatók szép eredményeket értek el a szótári anyag megfeleléseinek összegyűjtése és vizsgálata terén is. Legújabban a nemzetközileg elfogadott HYMES-féle alapszójegyzéknek (így nevezhetjük el, mert H. bemutatta kritikai vizsgálatát és annak kapcsán megalkotott képletet!) megfelelően a legősibb 100 primitív, ősműveltségi kultúrkörbe tartozó szó vizsgálatát végezték el meglepő eredménnyel. Ilyen szavak

ugyanis, mint kéz, láb, fej, enni, inni, viz, Nap, Hold, hal, kutya, stb. a legősibb időkre kell, hogy visszanyúljanak és ezért a legmegbízhatóbban vallanak a szótári anyag rokonságának kérdésében. A vizsgálat azt mutatta, hogy ennek a 100 fogalomnak (a Hymes-jegyzék megindokolt kis javításával) megfelelő sumér szóból 63 jött át a ma beszélt magyar nyelvünkbe. (A Hymes által felfedezett tapasztalati logaritmusos képlet szerint pedig már 48 szó elegendő lenne az egyenesági leszármazás bizonyításához a két nyelv közötti 5000 évet figyelembe véve.) Kulturszavak, mint pl. híd, vásár, pénz, vér, ezer stb. későbbi eredetűek lehetnek és ezekkel kapcsolatban kitűnt, hogy lehetnek közöttük másnyelvekből történt átvételek (pl. az utóbbiak az iránból kerültek nyelvünkbe egyes nyelvészeink jelenlegi álláspontja szerint.) Ezekkel a kérdésekkel foglalkozik a glottokronológia, vagyis a nyelvfejlődési időmeghatározás.

GOSZTONYI KALMÁN a párisi Sorbonne-egyetemmel kapcsolatos kutató-továbbképző intézet munkatársa, JESTIN sumérológiai professzor mellett. A világ mintegy tíz sumér ékirást ismerő tudósa között ő az egyetlen magyar. A fenti sumér-magyar glottokronológiai vizsgálat eredményét kritikai elemzés után elismerte. Szaktudására jellemző, hogy 1968 decemberében nyilvánosságra hozta a Gilgames eposz-variánsnak nemrég előkerült befejezőrésze megfejtését, pedig a szövegjegyző Kramer és Gadd úgy közölték le az önmagában is szenzációs leletet, hogy azt értelmezni nem lehet. Gosztónyi értelmezését nemzetközi szakbizottság elfogadta. Ugyancsak ő mutatta ki egy 1959-ben megjelent tanulmányában (Művelődéstörténeti és nyelvtudományi egyeztetések), hogy az 58 sumér nyelvtani sajátossággal egyezik a magyarban 54 sajátosság, az északi finn-ugor nyelvekben 20, a török nyelvben 29, a kaukázusi nyelvekben 25, az indo-európaiakban 4, a szanszkritban 6, a semita akkádiban 5, a tibeti birmániban 12, a déli finn-ugoros indiai munda-kól nyelvekben 9 és a csendes-óceáni nyelvekben 7 sajátosság.

Egyébb alapvető sajátosság, hogy Sumér egyetemes művelődés történeti jelentősége miatt minden szaktudománynak van kérdeznivalója a sumér agyagtábláktól s ezeknek van mondanivalójuk minden szaktudomány részére. Az orientálisták közül sokan sürgetik is ezért a szaktudományok képviselőinek még nagyobb segítséget a sumér szakszövegek megfejtéséhez. Kohómérnökök, fém- és üvegtechnikusok, építészek, ötvösök, keramikusok, csillagászok, hajóépítők, teológusok, művelődés történészek, írók, költők stb. együttműködése nélkül a páratlanul ér-

tékes szövegek megmagyarázhatatlanok nyelvészek számára. Kiemelt szerep vár a matematikusokra. A matematika, mint a legátfogóbb szaktudomány, a természeti jelenségek és törvények megfogalmazásában nélkülözhetetlen. A nyelv bizonyos mértékben természeti, fizikai, biológiai jelenség, fejlődésében, lekopásában, változásaiban bizonyos általános szabályok érvényesülnek. Ezen túlmenően a matematika tükrözi a gondolkodás alaptörvényeit és így elsőrendűen alkalmas arra, hogy a népek gondolkodási szerkezetét és fejlettségét vele megállapítsuk.

Sumér térkép K. e. 1830-1530-ból. (British Múzeum.)

Sumérban már nemcsak a négy alapművelet volt használatban, hanem ismerték a törtek, hányadosok, hatványok, gyökök, reciprokok fogalmát. Megalkották a számok helyértékének jelzőmódját, sőt a hatos számrendszerből a tizedes számrendszerbe való átmenetelt is. Széleskörű mértékegység-rendszerük volt, voltak számolótáblák, földmérés módszereik, építészeti szabályaik, volt geometriájuk.

Matematikai műveltségű kutatók érdeklődését állandóan felkelti a nyelvben megnyilvánuló logika. Erre épül a logisztika, a kibér-

netika, az elektronikus számológép, gépi fordítás, lyukkártyarendszer. (Ez lehetőséget ad arra, hogy az azt a nyelvet beszélő nép gondolkodásmódjára, stílusára, szerkesztési és megfogalmazási módjára, kifejezőképességére stb. bizonyos következtetések levonásához hozzásegítsen.)

Napi tejhozamjegyzés Ur város egyik tehenészetéből.
(Heidelberg News Issue 1/28-1970.)

Néhány nyelvész részéről tartozkodás tapasztalható a sumér nyelv tanulmányozásával és értékelésével szemben. Egyik kiváló nyelvészünk legutóbb joggal állapította meg azt, hogy ha a sumér kutatók csak a magyar nyelv preuráli állapotának kapcsolataira mutatnak rá, helyeselhetjük törekvéseiket, ha azonban a finn-ugor nyelvészet tudományosan igazolt megállapításait támadják, akkor joggal megkívánjuk tőlük, hogy előbb ismerjék meg azokat. Valóban, a sumér-magyar nyelvrokonságot állító nyelvészek, kultúrtörténészek túlnyomó többsége nem vonja kétségbe az igazolt finnugrisztikai eredményeket, csak ezekkel nem akarják lezárni nyelvünk eredetének kérdését. A preuráli és prealtáji korba akarnak be tekinteni. Ehhez értékes segítséget adott ORBÁN ÁRPÁD kutató, aki már 1962-ben benyújtotta az illetékeseknek "Őstörténelmünk európai csiszolt kőkori, réz-, bronz- és kezdeti vaskori legfőbb 12 kútfője" c. alapvető munkáját. (Magyar Nemzeti Múzeum, Országos Széchényi Könyvtár 3108/1962. sz. Fol. Hung.) Ebben részlete-

tesen bemutatja és megindokolja új, az általa "déli sokszögű"-nek nevezett nyelvösszehasonlítási és szóeredet-vizsgálati módszerét, mely az összes rokon- és segédtudományok komplex bekapcsolását sürgeti a nyelvészeti kutatásokban. Ez adja meg tulajdonképpen a glotto-kronológiai módszer szilárd alapját is. Röviden komplex nyelvösszehasonlító módszernek nevezhetjük.

A nyelvészek lassan megbarátkoznak a gondolattal, melyet HAJDU PÉTER professzor "Bevezetés az uráli nyelvtudományba" című munkájában 1966-ban leszögez: "Az összehasonlító nyelvtudomány módszerei tehát nem elégségesek a problémák megoldásához. A paleolingvisztikának így a jövőben új eljárásokkal kell ennek a nagyon távoli kornak a nyelvi eseményeit megközelítenie" (1. old)... "Valószínű azonban az a feltevés, hogy a régészetieken kívül a nyelvi nyomok is a preuráliak délibb kapcsolataira mutatnak!" (10)

A történeti, régészeti stb. háttér alaposabb megismerése folytán kitűnik, hogy a sumér nyelvészet nagy segítségére lehet a preuráli és prealtáji kutatásoknak.

Igy megoldhatónak látszik - legalább nagy részben - annak a meghökkentően sok ismeretlen, bizonytalan és vitatott eredetű szónak a sorsa, amely nyelvünkben található. 1967-ben jelent meg BENKŐ LÓRÁNT "A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára" című munkája BÁRCZI GEZA lektorálásában. HARY GYÖRGYNÉ kutató megvizsgálta az abban szereplő A-tól GY-ig terjedő szavakat. Eszerint, ha figyelem nélkül hagyjuk a kései latin, görög, szláv, német s román szavakat és csak azokat vesszük figyelembe, amelyekre az oklevelekben és egyéb forrásokban az adatok már 1600-ig előfordulnak, akkor a következő képet kapjuk: A kötetben szereplő szavaknak csupán 8,5%-a finn-ugor eredetű, 8,5%-a török, 39,2%-a ismeretlen eredetű, 31,3%-a vitatott és 12,5%-a hangfestő szó.

Ezzel kapcsolatban elsősorban arra kell rámutatni, hogy módszertanilag nem helyes az itt felmerülő problémára az élő nyelvünkben a finnugor szóanyag gyakoriságának magas százaléka való utalás. A szavak eredetének és gyakoriságának kérdése két különböző dolog.

Másodsorban azonban több további észrevétel merül fel a szóeredet ilyen helyzete mellett nyelvtudományunk fájdalmas egyoldalúságáról - minden értékes eredményei mellett is - Vajon minden magyar szónak valamely más nyelvből kell-e erednie? Minden eddigi nyelvészeti eredmény után meg kell-e kérdeznünk, hogy ősi, saját magyar szóképzlet még fel sem tételezhető? Megvizsgáltuk-e,

honnan erednek azok a szavak, a mi magyar szavaink, melyek megtalálhatók a finn és török nyelvekben is? Mi ezeknek közös gyökere és forrása? Miért nem megyünk tovább annál a lépcsőfoknál, melyet Sajnovics "Demonstratio"-jával 200 évvel ezelőtt már elért? Miért nem kutatjuk a magyar nyelvnek más nyelvekkel, főként az altáji nyelvekkel való rokonsági kapcsolatait, és egyáltalán a preurali és prealtáji nyelvállapotot? Miért nem vesszük figyelembe a Tihanyi alapítólevélnél régebbi írásos emlékeinket is nyelvtudományi vizsgálatainkban? A rovásírás máig ismert és használt elemeivel olyan ősidőkbe nyúló magyar írásos emlékekkel rendelkezünk, melyek nemcsak a régészetre tartoznak. A régészek különben is legtöbbször az emlékek felirataival részletesebben nem is foglalkoznak. Az ezekkel kapcsolatos problémákat joggal a nyelvészekre hárítják. Ez a helyzet más nyelvek ősi emlékeivel kapcsolatban is. Az assziológiai leletanyag feliratainak megfejtésével az assziológus nyelvészek foglalkoznak, a héber ősi írásos emlékeket a hebraisztika szakemberei fejtik meg, míg a germán írások tanulmányozása is a germanisztika feladata. Miért hanyagoljuk el rovásírásos emlékeink pontos megfejtésének módszeres kidolgozását és nyelvemlékként való elemzését?

Nyelvrokonságok vizsgálatakor sokszor történik utalás szerkezeti szempontból tipológiai, történelmi, irodalmi stb. vonatkozásban különféle párhuzamjelenségekre. Ezek is sokkal részletesebb vizsgálatokat igényelnek, mert kiderülhet, hogy történetesen rokonságból is eredhetnek ilyen jelenségek. A magyar nyelvtudományban nemcsak a finn-ugor hagyományok élnek SAJNOVICS óta, hanem sokkal ősből óta szittyá-hún-avar hagyományok is. Voltak és vannak kutatók, akik Anonymusszal a héber nyelvű őszövegségi szentírás egyes személyeit és eseményeit a magyar őstörténelem elemeinek tekintik. A legújabb kutatások eredményeként ismertté vált az, hogy az írásrendszert, történeti eseményeket, irodalmi, művészeti technikai emlékeket stb. illetően az eredeti forrást a múlt század közepén feltáruló kultúrában és civilizációban találhatjuk meg. Ez a tény egymaga rendkívül hitelessé és további kutatásokra serkentővé teszi az előbb említett, középkorig visszanyúló forrásaink adatait.

A sumér műveltségről, az írás bölcsőjéről szóló összefoglalásunkat azzal a megállapítással zárhatjuk, hogyha valaki nem is hívte a magyar-sumér nyelvrokonságnak, a sumér műveltség páratlan értékei minden figyelmünket és érdeklődésünket megérdemlik. Itt nemcsak nyelvészeti kérdésekről

van szó. Csaknem minden szaktudomány gyökerei a sumér műveltségbe nyúlnak le. Különösen hivatottak ennek a szeleskörű problémának a tanulmányozására a magyar szakemberek. MAHLER már 1902-ben megállapította:

"A magyar, nevezetesen a lengyeli (Tolnamegye), lucskai (Ung megye) és vladaházai (Erdely) réz- és bronzleletek és az okor keleti népeinek területéről előkerült réz- és bronztárgyak között analógia mutatható ki. Bizonyos azonban az is, mint azt BELLA helyesen hangsúlyozza, hogy ezek a tárgyak vagy formáik azért még nem kerültek szükségképpen a Keletről Magyarországra, hiszen valamely művelődési foknak megfelelő hasonló nyilvánulásoktól még nem lehet arra következtetni, hogy azok idegen földről származtak át. Van nek bizonyos kulturális sajátosságok, melyek mindenütt egyformán és hasonló módon fejlődnek ki. Legvilágosabban az asztromnomiai-kronológiai fogalmaknál tapasztalhatjuk ezt. Ez esetben eppenséggel nem kell idegen népektől való kölcsönözésre gondolnunk, minthogy a csillagászati események mindenkire, minden népre egyformán, érthetően vannak az ég boltozatára írva. Egész sora van a művelődési elemeknek, melyek mindenütt hasonló módon érvényesülnek, a nélkül, hogy az illető népek között bizonyos érintkezési pontokat kellene feltételeznünk. Mégis ez esetben, a magyarországi réz- és bronzleletek tárgyában, szinte önként kinalkozik a keleti, nevezetesen a babyloni eredet gondolata. Nem a réznek és a belőle származott bronznak a használata utal keleti eredetre, hanem a vegyi összetétel, vagyis a bronz-, réz- és óntartalmanak a hasonlósága, továbbá az egyes tárgyak hasonló típusai és azonos ornamentikája döntők e kérdésben. HOERNES az "Urgeschichte des Menschen" c. munkájában (Beccs, 1885) 356-359. old.) megismertette avval az uttal, melyen a bronz Európába eljutott. HAMPEL elfogadja az előbbi feltevéseket. ("A bronzkor emlékei Magyarhonban, III. 226-228. old.) Reánk nézve ennek a kérdésnek azért van közelebbi jelentosege, mert a legújabb kutatások szerint Dél-Babylonia legregibb lakóit, a sumereket, alighanem az ural-altáji nyelvterzs turk-tatar családja-hoz kell számítanunk, tehát ahhoz a nyelvcsaladhoz, amelyhez tartozik a mi nyelvünk is. Ilyen körülmények között különös érdeklődéssel bírhat reánk, hogy az archeológiai leletek tanúsága szerint a magyar földön (Lucska, Ung megye.) feltöltött rézbol készült fejszék (Pulszky: A rézkor Magyarországon, Budapest, 1883. 60. old.) teljesen megfelelnek a Babylonia-ban talált példányoknak. Kétes és talán nagyon is merész, de aligha teljesen alaptalan az a feltevésünk, hogy már ósregi időkben olyan nép

élt földünkön, amely a magyarsággal egy törzsből származott..."
(Archeológiai Értesítő. 1902. évf. 293-294.)

KALICZ NÁNDOR most megjelent "Agyagistenek" c. művében FETTICH NÁNDOR és MAKKAY JÁNOS legújabb adataira támaszkodva ezzel kapcsolatban is több figyelemreméltó párhuzamra mutat rá a magyarországi és mezopotámiai (sumér) kőkorszaki kulturák között.

A szegvár-tűzkövesi
trónuson ülő
„Sarlós isten”

Rézdiadém
stilizált állati szarvakkal.
Előkelő személy sírjából
származik.

BIZTOS: Csak a tudományos látóhatárunk kitágulása teheti lehetővé, hogy a nyelvtudomány is felismerhesse a tudomány és társadalom által feltett kérdések korszerű megválaszolásának szükségességét!

Budapest, 1970.

dr. Zakar András
a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a
Societas Uralo - Altaica tagja.

I R O D A L O M :

- Agyagtáblák üzenete. (Rákos S. - Hahn I.) Budapest, 1963. Magy. Helikon.
- ANDRÁSSY KURTA J.: Ókori eredetű magyar emlékek. Életünk. 1969.
- BARTHA ANTAL A 9.-10. századi magyar társadalom. Bp. 1968. Ak.
- BENKŐ LÓRÁNT A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1967
- BOBULA IDA Sumerian affiliations. Washington, Kézirat, 1951.
- " " Sumerian technology: A survey of early material achievement in Mesopotamia. Washington, 1960.
- " " Origin of the Hungarian Nation. Danubian R. 1966.
- CHILDE GORDON The Danube in prehistory. Oxford. 1929.
- CSÓKE SÁNDOR A sumir ősnyelvtől a magyar élőnyelvig. N. Y. 1969.
- " " Dr. Hymes 100 szavas nyelvösszehasonlító alaptételéhez. Kézirat, Orsz. Széchényi Ktár. Analekta 10. 839. sz. Budapest, 1970.
- DÁVID ANTAL Babel és Assur. Bpest. Stephaneum. 1928.
- FETTICH NÁNDOR Újabb adatok az őskori kocsíhoz. . 80(1969) Ethnogr.
- GALGÓCZY JÁNOS A sumir kérdés. N. Y. 1968.
- GOSZTONYI KALMÁN Sumér ismereteink és magyar vonatkozásai. Paris 1954. (Ahogy lehet.)
- " " Miről van szó? - Miről lehet szó?. U. o. 1955.
- " " Művelődéstörténeti-nyelvtudományi egyeztetések. Páris, U. o. 1955.
- " " Az összehasonlító nyelvészet az emigrációban. Páris, U. o. 1961.
- " " Sumér nyelvészet jobbról és balról. Páris, 1962.
- HÁJDU PÉTER Bevezetés az uráli nyelvtudományba. Bpest, 1966.
- HARY GYÖRGYNÉ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának vizsgálata. Bpest, 1969. Kézirat.
- HYMES D. N. Lexicostatistics so far. Current Anthropology 1:3-44 Chicago.
- KALICZ NÁNDOR Agyagistenek. Budapest, 1970/. Corvina.
- KÄRKI ILMARI Die Sprache der sumerischen Königsinschriften. - Die sumerischen Königsinschriften. . . Umschrift u. Übersetzung. . U. o. 1968.
- KÄLLAY, UBUL von Die zweierlei Farbenortungen einiger Indianerstämme Nordamerikas. Wien, 1939. Ahnenerbe Stiftung.
- " " Die uigurische Schechersat. Mitteilungen Anth. Ges.
- KRAMER, SAMUEL N. The Sumerians. Chicago, 1964.
- LACZAY ERVIN A magyarság őstörténete. N. Y. Kézirat. 1966.
- LIANE JACOB ROST Sumerische Kunst. Leipzig, 1966.

- MAHLER EDE A régebbi bronzkor chronológiájához. 1902. Archeológiai Értesítő Bp. 293-296. old.
- MAKKAY JÁNOS A tartariai(alsótátrai) táblácskák. Magyar Tudomány, 1970, I. 63-69. és Orientalia, Roma, 1968. - 272-287. old.
- NAGY GÉZA A történelmi korszak kezdetei. Századok, 8(1899) 677-697. old.
- ORBÁN ÁRPÁD Óstörténelmünk európai esiszolt kőkori, réz-, bronz- és kezdeti-vaskori legfőbb 12 kútfeje. Bp. Kézirat. Orsz. Széchényi Könyvtár, Folia Hungarica 3108/1962.
- PADÁNYI VIKTOR Dentumagaria. Buenos Aires, 1963.
- PASS LÁSZLÓ Nimród feltámadt. Bpest, 1964. Kézirat. M. T. A Kézirattára, 21/1969.
- ROUX, GEORGES Ancient Iraq. Cleveland and N. Y. 1964.
- SCHEDEL ANDOR A magyar technikai kultúra fejlődéstörténete és a nyelvészet. Bpest, Kézirat, 1969.
- " " A sumér-magyar nyelvita. Kézirat, 1966.
- " " Sumér-akkád magyar-német szószeret, német és angol szójegyzékekkel. Kézirat, 1969.
- SCHMÖCKEL, H. Das Land Sumer. Stuttgart, 1962. (Dritte Ausg.)
- SOMOGYI EDE Szumirok és magyarok. N. Y. 1968.
- TÖRÖK SÁNDOR Adatok az ősi magyar társadalom történetéhez. Forrás 4, (1969). Kecskemét. and 14 tanulmány. Öt ezer év távolából. Debrecen, 1942.
- VARGA ZSIGMOND Science awakening. Groningen.
- WAERDEN B. L. Van Vor 5000 Jahren. Stuttgart.
- WOOLEY, Sir L. History of mankind cultural & scientific Development, London, 1964.
- " " Melkizedek. Kézirat, 1967
- ZAKAR ANDRÁS A sumér nyelvről. Kézirat, 1968. Orsz. Széchényi Könyvtár, Analekta 10. 801. (V. ö.: Current Anthropology. Chicago, 1969. Oct. Part. II. 432. E.)
- ZAMAROVSKY VOJTECH Kezdetben volt Sumér. Pozsony, 1966.
- ZSIRAI MIKLÓS Finnugor rokonságunk. Budapest, 1937.